

BESPREKING VOOR 'LITERATUUR IN ZICHT'

Fleur Bourgonje, Labyrint
Amsterdam / Antwerpen, 2002

In 'Labyrint' speelt de stad Fez een belangrijke rol. Deze oude Marokkaanse stad is bij toeristen vooral in trek vanwege de ommuurde binnenstad, de medina, een doolhof van smalle straatjes met vervallen huizen en gerestaureerde paleisjes en binnenplaatsen, met belangrijke islamitische centra zoals een voormalige Koranschool uit 1350, die in architectuur en decoraties een goede indruk geeft van islamitische kunst. In die binnenstad zie je mensen allerlei vakken uitoefenen op een eeuwenoude manier: hout bewerken, leerlooien en verven, koper slaan enz. Zo biedt de binnenstad van Fez aan Fleur Bourgonje de gelegenheid om te 'werken' met kleur en architectuur, twee motieven die verderop in deze bespreking aandacht zullen krijgen. Maar de belangrijkste reden om haar boek in Fez te laten spelen is het doolhofkarakter van de medina, het boek heet niet voor niets 'Labyrint'.

Inhoud en thematiek

Al op de eerste bladzijden komen we in die binnenstad van Fez de twee hoofdpersonen tegen: de architect Paul en de schilderes Nina. Samen gaan ze door de poort het labyrint in, omstuwd door mensen en muil dieren, maar 'voor ze er erg in hebben zijn ze van elkaar weggeduwd. Voor ze goed en wel in het labyrint zijn, verdwalen ze al.' (12)

Hoe zijn Paul - hij blijkt weduwnaar te zijn - en Nina ertoe gekomen om naar Fez te reizen? Hun motieven daarvoor lijken op elkaar: het lukt Paul niet een villa te ontwerpen voor een verliefd stel dat sterk tegenstrijdige eisen stelt en Nina kan voor haar werk geen nieuwe kleuren vinden. Beiden hopen in Fez - architectuur en kleur! - inspiratie op te doen. Om zo'n nieuwe start te kunnen maken, moet het verleden wel op de een of andere manier uitgeschakeld worden: 'Ze hebben zich willen afsnijden van de verleden tijd.' (13)

Dat je afsnijden van je verleden moet je alleen doen, volgens Paul: 'die vrouw loopt misschien liever in haar eentje die doolhof in.' (21) En dat is een juiste taxatie, Nina denkt niet meer aan Paul: 'Loop Nina, zegt ze tegen zichzelf. Sta niet stil. Kijk niet om.(...) Bijna ben je aangekomen op de plek waar je thuis van droomde.' (27,28).

Dan begint het tweede deel van 'Labyrint', waarin hoofdstukjes over Paul en hoofdstukjes over Nina elkaar afwisselen. Ter wille van de helderheid vertel ik hier eerst de verhaallijn van Paul en daarna die van Nina. Verderop besteed ik nog apart aandacht aan die structuur.

Eerst dus over Paul. De zes hoofdstukjes die over hem gaan, hebben titels die met de architectuur van Fez te maken hebben. In 'De fontein' ziet hij rozen in het water drijven, die daar waarschijnlijk door een vrouw in gelegd zijn. Een hoopvol teken? Gebruiken kan hij het wel, want het valt hem niet mee om grip op de werkelijkheid te krijgen: 'Ik doe er beter aan, denkt hij, door te lopen, op goed geluk. Niet diep het labyrint in maar omhoog, een trap op naar een terras om over de ommuurde stad uit te kijken. Misschien ontdek ik er een systeem in, misschien schuilt in deze chaos een zekere logica.' (37). In 'Het venster' ziet hij hoe in Fez de buitenwereld uit het privéleven wordt geweerd: de weinige vensters zijn klein en zitten hoog. Kan zo de bedreiging die van de buitenwereld uitgaat, op afstand worden gehouden? Of is de aanpak in 'Het dak' (van de moskee) effectiever? Daar probeert de architect de werkelijkheid onder controle te krijgen door te meten en te structureren: 'Paul meet met zijn ogen de totale lengte en probeert het aantal dakpannen te schatten. Hij zoekt ook naar de hoofd- en zijassen.' (69).

In 'Het dak' blijkt ook dat het verleden hem minder gaat beheersen. Nina, de nieuwe vrouw in zijn leven, komt op gelijke hoogte met Elise, zijn overleden vrouw. Kijkend naar het mooiste dak dat hij ooit heeft gezien, denkt hij: 'zag Elise dit maar, en: stond Nina maar hier.' (68) In 'De binnenplaats' brokkelt de invloed van zijn herinneringen nog verder af. De vertrekken rondom de binnenplaats, waar vroeger de nomaden overnachtten, zijn vervallen, maar staan nog overeind. Het is zijn ogen enigszins het beeld van zijn huwelijk met Elise, dat te vanzelfsprekend was, dat te weinig had van het nomadenleven. Hoe anders is Nina!

In 'De muur' merkt Paul dat nieuwe ervaringen de oude kunnen verdringen: staande bij een middeleeuwse muur neemt een recente gebeurtenis zijn herinnering zo in beslag dat hij die muur

als het ware niet meer ziet. In het laatste hoofdstukje over Paul ('Het hek') sluit hij zich aan bij een stoet inheemse mannen die een jonge vrouw ten grave dragen. Als de stoet weer huiswaarts keert, blijft Paul peinzend bij het graf achter: 'als ik haar aanraak voelt ze dat niet. Als ik tegen haar praat hoort ze dat niet. Als ik haar hier achterlaat, heeft ze daar geen verdriet om. Ze bestaat niet meer. Behalve in de herinnering, bestaat ze niet meer.'(111). Het maakt de weg definitief vrij voor Nina.

Hoe is het ondertussen Nina tijdens haar zwerftocht door het labyrint vergaan? Het meeste daarvan hebben we dan al gelezen in hoofdstukjes die elk een kleur als titel hebben, het eerste heet 'Geel'. Nina is terecht gekomen op een binnenplaats met kuipen vol loog, een bijtende vloeistof die huden in leer doet overgaan. Als Nina die huden ziet, denkt ze: 'Daar lig ik.(...) Ze hebben me gedrenkt in loog, keer op keer. Daar lig ik zonder mijn beschermende laag. Klein. Kwetsbaar. Geen vrouw meer. Een kind.'(42) En dan gaat haar herinnering met haar op de loop: ook als kind heeft ze eens haar gezicht weerspiegeld gezien in geelachtig water. Is het nodig dat ze opnieuw eerlijk naar zichzelf gaat kijken?

Daarna laat Nina haar blik dwalen over de andere kuipen met kleurstoffen en ziet dat groen ontbreekt, de kleur die ze zelf ook een tijd vermeden heeft, o.a. omdat die kleur aangeeft dat je berust in je lot, dat je weerloos bent. Waarin wil ze dan niet berusten? Dat wordt duidelijk in 'Blauw'. Vijf jaar geleden is haar dochttertje verongelukt en het blauwe rokje van het kind was gebruikt om het te identificeren. Deze traumatische ervaring hield haar zo bezig dat haar man als het ware niet meer voor haar bestond en dat leidde tot een scheiding. Een paar jaar later verhuisde ze naar het dorp waar Paul woonde. Door keihard werken probeerde ze aan haar herinneringen te ontkomen, maar dat mislukte. 'Haar schilderijen werden er niet beter op. Van figuratief verviel ze in een ook door haarzelf niet te duiden abstract. Haar kleuren slonken (...). Eerst trok rood zich terug. Toen bruin. Toen geel, oranje, oker. En als laatste blauw, van bleekblauw tot indigo, van saffierblauw tot purper; al klampte ze zich uit alle kracht aan blauw vast, het verdween'.(76)

In Fez begint nu het genezingsproces: een leerlooier vertelt haar dat blauw de kleur van zijn stad is en Nina beseft dat blauw niet alleen en misschien zelfs niet in de eerste plaats de kleur van het overleden kind is: 'Blauw is geen kleur die je je kunt toe-eigenen'(79). Ook in 'Mauve', een rustige onopvallende kleur, wordt Nina zich iets bewust waardoor ze straks het verleden makkelijker achter zich kan laten: 'er zijn vrouwen die zichzelf pijn doen om te kunnen voelen.'(91) Nina had dat gedaan door te slapen met mannen van wie ze niet hield. Het vijfde hoofdstukje over Nina heet 'Wit', de kleur van de platte daken en muren rondom de binnenplaats met de kuipen. Wit doet haar denken aan een schoon vel tekenpapier, aan een nieuw begin, aan iets zonder verleden, aan iets wat nog ingevuld kan worden. In 'Rood' steekt Nina haar handen in een kuip met klapprozenrode verf: zo raakt ze de kleur aan van de bloedvlek op het blauwe rokje van haar verongelukte dochttertje, zo durft ze de confrontatie met het verleden aan of met de woorden van Fleur Bourgonje: ze loopt het verleden uit (116). Ze zoekt en vindt een uitgang uit het labyrint, loopt over de begraafplaats, raakt nog even vluchtig de zerken aan, 'alsof ze in het voorbijgaan over de toppen van grashalmen, over een bloeiende heg of een kinderhoofd (!) strijkt. Ze blijft niet staan, ze kijkt niet om.'(117). Zo gaat ze naar het hotel, waar ze in slaap valt en het niet meer merkt dat Paul zich bij haar voegt.

In deel drie wisselen de twee hun ervaringen in het labyrint uit. Nina vertelt dat de kleur blauw de meeste indruk op haar heeft gemaakt. Paul is het meest getroffen door het evenwicht in de eeuwenoude gebouwen, door de harmonie.(125) Op allerlei manieren wordt in dit deel duidelijk dat Paul en Nina zich inderdaad voldoende hebben afgesneden van het verleden om een nieuwe start te kunnen maken, als architect en schilderes, maar ook samen. Het is veelzeggend dat Paul nu overweegt om toch de villa te ontwerpen voor het verliefde stel met de tegenstrijdige verlangens (127). Als ze weer thuis zijn, zegt Paul dat Nina 'zich wel zou thuis voelen in de villa die hij aan het ontwerpen is.'(138). En Nina? 'Ze laat Fez los, ze laat alle steden en dorpen los en loopt naar hem toe' (133)

Modern?

Een happy end dus? En daarom niet echt een moderne roman? Dat is een te snelle conclusie, hoewel het na het lezen van andere hedendaagse romans een verademing is om dit boek te lezen

met zijn milde sfeer, het willen geloven in de helende kracht van de liefde, de sobere beschrijvingen van het seksuele.

Voor het etiket 'happy end' pleiten die passages die suggereren dat we grip op de werkelijkheid kunnen krijgen. In veel moderne boeken is de chaos totaal onbeheersbaar en mislukken alle pogingen om de realiteit ook maar enigszins te doorgronden. Maar in 'Labyrint' is de doolhof (ook) een plaats van verheldering en het verdwalen is niet definitief: 'Ze zien een systeem in wat een paar maanden geleden, ginds, chaos en willekeur leek, en ze verbazen zich over het gemak, waarmee ze zijn verdwaald.'(137)

Die positieve sfeer wordt versterkt door het geloof in de liefde, allereerst tussen de hoofdpersonen onderling, iets wat na het voorafgaande geen toelichting meer nodig heeft. Waar ik wel even op inga, is het meeleven van Paul en Nina met de mens in noodsituaties. Aan het eind van het boek zegt Nina dat Paul ook huizen moet ontwerpen 'voor mensen die zich geen raad meer weten en beschutting zoeken, of schaduw, stilte en rust.'(135) Zulke uitspraken kom je zelden in moderne literatuur tegen en als je ze tegenkomt, staan ze nogal eens in een ironische toonzetting of worden ze op een andere wijze ontkracht.

Ook het motto is niet echt modern: 'Zeg heel de Waarheid – maar gebogen'. Die voorzichtige manier van zeggen doet weldadig aan wanneer we die vergelijken met de rauwe manier waarop veel moderne auteurs de werkelijkheid beschrijven. En dan bedoel ik ook de seksuele werkelijkheid. Weliswaar hebben de hoofdpersonen in Labyrint geen enkel bezwaar om buiten het huwelijk het bed met elkaar te delen, maar de beschrijving daarvan is sober. In een interview in 'De Groene Amsterdammer' (30 nov.2002) motiveert Fleur Bourgonje dat als volgt: 'Ik zou niet goed over seks kunnen schrijven, omdat ik dat vind behoren tot de meest intieme intimiteit van mensen.' Al eerder had ze in datzelfde interview gezegd: 'Het schokt mij dat mensen menen dat alles eerlijk en direct gezegd moet worden zonder de omstandigheden of de gemoedstoestand van de gesprekspartner in acht te nemen.'

In veel opzichten is dit boek dus een prettige uitzondering binnen de gangbare moderne literatuur. Maar er is ook een andere kant. Ik denk dan allereerst aan de dreiging die er van de buitenwereld blijft uitgaan: 'Zij pakt een Franse kant van de balie (...) De halve voorpagina wordt in beslag genomen door een foto van karavanen, geen karavanen van ezels of muil dieren met huiden, maar van vluchtende mensen (...). Een veel kleinere, onscherpe foto is 's nachts vanuit een gevechtsvliegtuig genomen boven een gebied waar een oorlog woedt: de lichtpunten zijn de doelen.' (133,134). Voor mensen in zulke situaties helpt het niet veel dat ergens een architect huizen voor hen ontwerpt op aanraden van zijn vriendin, een vriendin die inmiddels weer inspiratie heeft om te schilderen, 'maar steeds van de buitenwereld afgesloten, hoewel het de buitenwereld was die haar de vormen en kleuren teruggaf.'(136).

Voor de tweede kanttekening die ik maak, neem ik mijn vertrekpunt in het hoofdstukje waarin Nina begint los te komen van de tragische waarde die blauw voor haar heeft. Het is ook het hoofdstukje waarin duidelijk wordt dat Paul inmiddels niet zomaar een man voor haar is. De liefde heeft kennelijk een genezende kracht en in dat verband wordt 1 Kor. 13 tweemaal geciteerd: 'En nu blijft geloof, hoop en liefde, deze drie; doch de meeste van deze is de liefde.' (74,78). Hoezeer deze benadering van liefde ook een gunstige uitzondering is binnen de meeste moderne literatuur, het gaat in 1 Kor.13 over een andere liefde, een liefde die echt onvergankelijk is. Het zo sterk vertrouwen op intermenselijke genegenheid deed me toch denken aan de titel die Paul eens gebruikte voor een lezing: 'How to build on mud.' (95)

Structuur en stijl

De structuur van dit boek lijkt op een drieluik, een schilderij dat verdeeld is in drie delen die met scharnieren aan elkaar verbonden zijn. Meestal is zo'n drieluik gesloten, zodat je alleen de achterkant van de zijpanelen kan zien. Op kerkelijke feestdagen gaat het drieluik open en kan het centrale deel gezien worden. Is het inderdaad de bedoeling van Fleur Bourgonje dat de lezer de meeste aandacht richt op het middendeel? Het lijkt me niet onmogelijk, temeer omdat de 'zijpanelen' bestaan uit hoofdstukjes zonder titel in tegenstelling tot de hoofdstukjes die de gescheiden zoektochten door het labyrint beschrijven.

Binnen dat centrale gedeelte springt het verhaal steeds van Paul naar Nina en weer terug. Dat is een logisch gevolg van het al direct elkaar kwijtraken in het labyrint. Maar er is meer over te

zeggen. Voor de lezer roept deze structuur spanning op: zullen deze apart door de doolhof zwerfende personen elkaar (terug)vinden of is het verleden een blijvende belemmering? Gaandeweg wordt duidelijk wat Paul en Nina hebben meegemaakt en groeit bij hen en bij de lezer de hoop dat een nieuwe toekomst mogelijk is.

Het wisselend perspectief kan veroorzaken dat bij eerste lezing de verhaallijn niet tot in detail duidelijk is, maar dat mag niemand hinderen: herlezing van deze novelle is geen zware opgave. Bij tweede lezing geniet je van allerlei stukjes die nu op hun plek vallen en van de prachtige formuleringen, hoewel waarschijnlijk niet iedereen de poëtische stijl even sterk zal waarderen.

Conclusie

Labyrint is een mooie novelle, die literatuurminnaars maar ook anderen veel te bieden heeft. Een boek waarbij vanuit christelijk perspectief wel kanttekeningen te plaatsen zijn, maar dat door een veel positievere levensvisie bezield is dan veel andere moderne boeken.

K. van Walsem, Sommelsdijk